

УДК 343.811

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.55>

СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ТА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ОСОБАМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Пузирний В.Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з освітньо-наукової роботи,
Пенітенціарна академія України
ORCID: 0000-0002-5692-2990
e-mail: 1976_slava@ukr.net*

Єрмак О. В.,

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Пенітенціарна академія України
ORCID: 0000-0003-1872-0383
e-mail: yermak_ov@ukr.net*

Пузирний В.Ф., Єрмак О.В. Стан реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу відповідно до європейських стандартів особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в Україні.

Положення статей 1 і 3 Конституції України пріоритетним обов'язком держави визначили забезпечення та реалізацію прав і свобод людини та громадянина, а отже, одним із найвагоміших аспектів формування правової соціальної держави є створення дієвих національних механізмів нормативно-правового забезпечення права на охорону здоров'я осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також ефективне правозастосування (реалізація правових норм) у галузі пенітенціарної медицини. Стаття присвячена одній з актуальних практико-орієнтованих проблем сучасного кримінально-виконавчого права України – аналізу стану реалізації європейських стандартів щодо надання медичної допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі.

Автори зупиняються на деяких проблемах права на належний та достатній рівень медико-санітарного забезпечення засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Зокрема, звертається увага на стан законності та виявлені прокуратурою порушення конституційних прав засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я і належну медичну допомогу, що призводять до загрози здоров'ю та життю самих хворих і загрози зараження інфекційними хворобами інших засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в одній виправній установі Державної кримінально-виконавчої служби України, прирівнюються згідно зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод до катування та нелюдського поводження.

З іншого боку, нерозв'язаною залишається низка проблем у галузі охорони здоров'я засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виправних колоніях та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України.

Беззаперечним позитивним досягненням вітчизняної пенітенціарної медицини є тенденція до наближення національних механізмів правового регулювання кримінально-виконавчих правовідносин у галузі охорони здоров'я засуджених до позбавлення волі відповідно до європейських стандартів та практики Європейського суду з прав людини.

Ключові слова: покарання, відбування покарання у виді позбавлення волі, реалізація соціальних прав засудженими до позбавлення волі, пенітенціарна медицина, соціальні права, засуджені, право на охорону здоров'я, медична допомога.

Puzyrnyi V., Yermak O. Status of implementation of the right to health care and medical assistance in accordance with European standards by persons serving punishments in the form of deprivation of liberty in Ukraine.

Provisions of Articles 1 and 3 of the Constitution of Ukraine define the priority duty of the state to ensure and realize the rights and freedoms of a person and a citizen, and therefore one of the most important aspects of the formation of a legal social state is the creation of effective national mechanisms for regulatory and legal protection of the right to health care of individuals, who are serving prison sentences, as well as effective law enforcement (implementation of legal norms) in the field of penitentiary medicine. The article is devoted to one of the actual practice-oriented problems of modern criminal-executive law of Ukraine – the analysis of the state of implementation of European standards regarding the provision of medical care to persons sentenced to imprisonment.

The authors dwell on some problems of the right to a proper and sufficient level of medical and sanitary support for convicts serving a prison sentence. In particular, attention is drawn to the state of legality and discovered by the prosecutor's office violations of the constitutional rights of those sentenced to imprisonment for health care and proper medical care, which lead to a threat to the health and life of the patients themselves and to the threat of infection with infectious diseases of other convicts serving their sentences in the form of deprivation of liberty in one correctional institution of the State Criminal-Executive Service of Ukraine, which are equated according to Article 3 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms to torture and inhuman treatment.

On the other hand, a number of problems remain unsolved in the field of health care of prisoners sentenced to imprisonment, who are serving their sentences in correctional colonies and pretrial detention centers of the State Criminal-Executive Service of Ukraine.

An indisputable positive achievement of domestic penitentiary medicine is the tendency to bring national mechanisms of legal regulation of criminal-executive relations in the field of health care of prisoners to accordance with European standards and the practice of the European Court of Human Rights.

Key words: punishment, serving a prison sentence, realization of social rights by those sentenced to imprisonment, penitentiary medicine, social rights, convicts, right to health care, medical assistance.

Постановка проблеми. Конституція України у статті 3 визначила, що людина, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Згідно з положеннями статті 25 Загальної Декларації прав людини від 10 грудня 1948 року кожна людина має право на такий рівень життя, включно з їжею, одягом, житлом, медичним доглядом та необхідним соціальним обслуговуванням, який необхідний для забезпечення здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, а також право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування з незалежних від людини обставин [2].

Проблема втілення і реалізації міжнародних правових стандартів у галузі захисту прав засуджених до позбавлення волі є особливо гострою в Україні. Багаторазово зверталась увага України на переповненість установ виконання кримінальних покарань, неналежне медико-санітарне забезпечення засуджених, неналежні для засуджених кількість і якість продуктів харчування, брак світла та свіжого повітря в камерах установ виконання покарань тощо.

Саме із вказаних причин особливої актуальності набуває вивчення міжнародно-правового забезпечення реалізації права на медичну допомогу засуджених до позбавлення волі в установах виконання кримінальних покарань в Україні.

Метою дослідження є аналіз стану реалізації європейських стандартів щодо надання медичної допомоги особам, засудженим до покарання у вигляді позбавлення волі в Україні.

Стан опрацювання проблематики. Здійснивши аналіз наукових праць вітчизняних учених-пенітенціаристів, можна дійти закономірного висновку, що питання реалізації соціальних прав засуджених, зокрема права на належне і достатнє медико-санітарне їх забезпечення, були предметом вивчення Автухова К.А., Богатирьова О.Г., Боднара І.В., Геля А.П., Іванькова І.В., Колба О.Г., Коломієць Н.В., Пузирьова М.С., Яковець І.С. та ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень ст. 49 Конституції України кожен має право на 1) охорону здоров'я; 2) медичну допомогу; 3) медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1].

Медичні послуги в пенітенціарних установах мусять організовуватися в тісній співпраці із цивільними органами охорони здоров'я громади чи країни. Політика охорони здоров'я в пенітенціарних установах повинна бути невід'ємною частиною національної системи охорони здоров'я та сумісна з нею. Ув'язнені повинні мати доступ до медичних послуг, які існують у країні, без дискримінації за ознакою їхнього правового становища. Медичні послуги в пенітенціарних установах повинні бути спрямовані на виявлення та лікування фізичних та психічних хвороб або дефектів, на які можуть страждати ув'язнені. Всі необхідні для цього медичні, хірургічні та психіатричні послуги, в тому числі наявні в цивільних установах, повинні бути надані ув'язненим (Правило 40 Європейських пенітенціарних правил – Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць, ухвалена Комітетом Міністрів 11 січня 2006 р., на 952-й зустрічі заступників міністрів) (далі – ЄПП від 11 січня 2006 р.). Якщо в пенітенціарній установі неможливо надати спеціалізоване лікування хворим ув'язненим, яким воно потрібне, такі хворі мають бути переведені до спеціалізованої установи або цивільної лікарні. Якщо пенітенціарна установа має власну лікарню, вона мусить бути достатньо укомплектована персоналом та устаткуванням для належного догляду та лікування ув'язнених, яких направляють до цієї лікарні (Правило 46 ЄПП) [3, с. 200].

Вищезазначені положення 40 і 46 правила Європейських пенітенціарних правил – Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць, ухвалена Комітетом Міністрів 11 січня 2006 р., на 952-й зустрічі заступників міністрів в Україні визнані на законодавчому рівні. Так, згідно з частинами 1, 5 статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка називається «Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі», в місцях позбавлення волі організовуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, а для лікування засуджених, які хворіють на активну форму туберкульозу, – заклади на правах лікувальних. Для спостереження та лікування хворих на інфекційні захворювання в медичних частинах колоній створюються інфекційні ізолятори. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідеміологічна робота в місцях позбавлення волі організовується та проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я. Адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії [4, с. 61-62].

Засуджений має право звертатися за консультуванням і лікуванням до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюється засудженим або його рідними або близькими за рахунок власних коштів. Консультування та амбулаторне лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування кримінального покарання під наглядом персоналу медичної частини.

У разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів та коштів рідних і близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я.

Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, які віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначається законодавством [4, с. 62].

Наведені вище стандарти в галузі медичного забезпечення осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, деталізовано Міністерством юстиції України в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. На відміну від Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, які були затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р.,

у новій редакції розділ, що присвячений медичним питанням, переміщено з розділу XXVII до розділу XXII, проте назву цього розділу залишено без змін «Матеріально-побутове та медичне обслуговування засуджених». Принципово нових моментів, що підвищували б рівень стандартів надання особам, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, медичних послуг у Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5, не міститься [4, с. 93–213].

Викладене дає змогу дійти висновку про результативне впровадження окремих європейських правових документів у кримінально-виконавче законодавство України. До того ж слід констатувати, що медичне забезпечення на рівні акта вищої юридичної сили – Кримінально-виконавчий кодекс України приведено у відповідність до європейських стандартів щодо права на належний та достатній рівень медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в частині загальних алгоритмів одержання альтернативних видів медичного забезпечення.

З іншого боку, нерозв'язаною залишається низка проблем у галузі охорони здоров'я засуджених до позбавлення волі, які відбувають покарання у виправних колоніях та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ми розділяємо позицію, що останнім часом національне кримінально-виконавче законодавство зазнало суттєвих змін, які покращили становище засуджених під час відбування покарання. Спостерігається тенденція до наближення вітчизняних моделей правового регулювання кримінально-виконавчих правовідносин до положень міжнародних правових документів у галузі охорони здоров'я засуджених. Узагальнення статистичних даних, проведене Краснокутським О.В. у дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, підтвердило, що засуджені поінформовані про свої права та законні інтереси, більшість з них вважають достатньо забезпеченими і розглядають порядок виконання покарань як такий, що відповідає вимогам законодавства. Разом з цим встановлено, що це не заважає працівникам органів і установ виконання покарань відходити від нормативних приписів і допускати порушення прав засуджених [5, с. 8-9].

Водночас стан практичної реалізації прав на охорону здоров'я засуджених залишається деінде незадовільним. Виявлені в ході перевірки прокуратурою недоліки притаманні всій системі установ виконання покарань та, попри неодноразове реагування прокурорів, тривалий час не усуваються. Будучи виведеними з-під підпорядкування адміністрацій виправних колоній, медичні частини залишаються в підпорядкуванні єдиного центрального органу виконавчої влади – Міністерства юстиції України.

Також досі не змінено підзаконні нормативно-правові акти, що визначають порядок надання медичної допомоги особам, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, що були ухвалені у 2012 та 2014 роках. Відповідно до цих документів вивезення засуджених для проведення обстежень та лікування в закладах Міністерства охорони здоров'я України здійснюється лише на підставі відповідного рішення керівництва установи Державної кримінально-виконавчої служби України. Таким чином, відсутня повна незалежність медичного персоналу від адміністрації установи виконання покарань. Жодна медична частина не забезпечена необхідним медичним устаткуванням, у повному обсязі не укомплектовано штат медичного персоналу. У ході реалізації медико-санітарного забезпечення засуджених відсутній тісний контакт із системою державних закладів, підвідомчих Міністерству охорони здоров'я України, внаслідок чого не забезпечується безперервність лікування та догляду хворих на ВІЛ, туберкульоз та інші інфекційні захворювання, а також реалізація метадонової програми. Крім того, в медичних частинах окремих палат для психічно хворих не створено, що унеможлиблює їх ізоляцію.

Отже, виявлені прокуратурою порушення конституційних прав засуджених до позбавлення волі на охорону здоров'я і належну медичну допомогу, що призводять як до загрози їх здоров'ю та життю самих хворих, так і до загрози зараження інфекційними хворобами інших засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в одній виправній установі Державної кримінально-виконавчої служби України, прирівнюються згідно зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод до катування та нелюдського поводження [6, с. 37–39].

На подолання вищезазначених недоліків спрямовано положення підрозділу 3 «Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» розділу IV «Стратегічні цілі, завдання та очікувані результати» Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операцій-

ного плану її реалізації у 2022–2024 роках, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року (далі – Стратегія). Метою стратегічної цілі є забезпечення прав засуджених та осіб, взятих під варту, на охорону здоров'я та медичну допомогу відповідно до національних та міжнародних норм, зокрема створення належних умов для лікування, забезпечення ліками, регулярний та систематичний контроль за хворими на соціально небезпечні інфекційні хвороби, а також проведення профілактичних та інформаційних заходів для запобігання підвищенню рівня захворюваності на ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші тяжкі хвороби [7].

Позитивним у Стратегії є формулювання законодавцем завдань з її реалізації: 1) розширення доступу осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, до медичних послуг; 2) забезпечення медичним обслуговуванням осіб з інвалідністю, осіб із психічними та поведінковими розладами; 3) поетапна інтеграція пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору тощо. Водночас деякі положення Стратегії є оціночними, наприклад, «удосконалення людино-орієнтованої моделі медичної допомоги засудженим», а тому виникають певні труднощі щодо їх практичної реалізації.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що кінцевою метою реформування пенітенціарної медицини та безперешкодної практичної реалізації прав засуджених до позбавлення волі на належний та достатній рівень медичного обслуговування відповідно до європейських стандартів і практики Європейського суду з прав людини є створення ефективних механізмів реалізації цих прав на рівні національного законодавства та правозастосовної практики. Передусім реформування пенітенціарної медицини ускладнюється, на наш погляд, недостатнім фінансуванням як у мирний час, а тим більше під час повномасштабної російської збройної агресії проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.08.2024).
3. Моніторинг дотримання прав ув'язнених та засуджених в установах виконання покарань: навч.-метод. посіб. / В.О. Аніщенко, І.В. Боднар, І.В. Іваньков та ін.; за заг. ред. О.М. Тогочинського. Чернігів: Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 260 с.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Київ: Право, 2024. 268 с.
5. Краснокутський О.В. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України. Харків, 2019. 20 с.
6. Саулко О. Забезпечення нагляду за додержанням конституційних прав в'язнів на охорону здоров'я в режимних установах Одещини. *Вісник прокуратури*. 2019. № 9. С. 36–39.
7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text> (дата звернення: 01.08.2024).